

1872/73

VÄSTMANLANDS LÄN

GEOGRAFISK - TOPOGRAFISK - STATISTISK
BESKRIFNING

UTGIFVEN AF

[Handwritten signature]

A. KEMPE

M. FL.

STOCKHOLM
WAHLSTRÖM & WIDSTRAND

*v. Hede
vuth.*

k

björk och asp, en frodig buskvegetation af hassel, try, oxbär, olvon, nypon, måbär, brakved, berberis m. fl. samt på de solöppna platserna en artrik markflora, hvori bl. a. ingå så sydliga former som gulsippor, särlåka (*Sanicula europæa*), lundsmörblomma (*Ranunculus cassubicus*) och luden johannesört (*Hypericum hirsutum*). Här på Mälarens öar växer också högt uppe i lindars, lönnars och aplars kronor den underbara *mistelju*, hvars tillvaro dock starkt är hotad till följd af en ohejdad sköfving.

Stränderna af länets åar kantas här och hvar af strandsnår, i hvilka inom större delen af området klubbalen är det förhärskande trädslaget. Vid Hedströmmens stränder förekommer dock ända ned till Mälarens närhet gråal i större mängd.

Inom bergsområdet och den småkulliga delen af slättbygden intagas sänkorna i stor omfattning af *mossar* och *kärr*. De förra, hufvudsakligen bildade af hvitmossor, äro förhärskande i trakterna i nordväst, kärrnen i de östra delarna, hvarjämte mellanformer mellan båda finnas. Kärrnen äro oftast starkt af växlande art, stundom med riklig vattenklöfver, misne o. s. v. Af de stora »ängarna» kring Arbogaåns nedre lopp, hvilka till stor del årligen översvämmas, äro ansevärdiga arealer nästan enbart bevuxna med manshög rörflen, medan andra äro utbildade som vassbänkar eller fräkenkärr. På andra ställen äro myrarna delvis träd- och buskbevuxna, s. k. *löfkärr* med björk, brakved, jolster, sälg, viden, pors, odon m. m. Å andra sidan finnas, ehuru sällsynt, verkligt försumpade skogar, t. ex. i Ramnäs, Huddunge och Nora socknar.

Någon för länets säregen högre växtart torde icke finnas. En hel del äro däremot af stort växtgeografiskt intresse. Så växer på Mälarens stränder, t. ex. vid Västerås, *blåsklöfver* (*Trifolium fragiferum*), på andra platser *trift* (*Armeria elongata*), i själva vattenbrynet *hafsältling* (*Triglochin maritimum*) och i dess vikar, t. ex. vid Kungsör *mångfruktsärfven* (*Zanichellia polycarpa*). Som dessa arters egentliga växtplats annars är hafsstränder, äro de att betrakta såsom s. k. relikter från den tid, Litorinatiden, då Mälaren var en havsvik. Om samma tids varmare klimat erinra de relikta förekomster af hassel, som finnas i bergslagen nordväst om gränsen för hasselns allmännare nutida utbredning. Andra arter med nordlig utbredning, såsom *dvärgbjörk*, som i Kungsöra finnes ända nere i Mälarkratern, *lappvide*, så sydligt som i Ramnäs, *fjällnejlika* (*Viscaria alpina*) och *kuugkarlsspiran* (*Pedicularis sceptrum carolinum*) äro s. k. glaciala pseudorelikter, d. v. s. ha under den period af klimatförändring, som antages ha inträffat under början af den subatlantiska perioden, nedvandrat från nordligare trakter. Af arter, som helt nyligen inkommit, må nämnas *vattenpesten*, som förekommer i en liten vattensänling vid Västerås. (E. W—n).

Djurvärld. På samma sätt som växtvärlden företer naturligtvis också djurvärlden olika sammansättning inom länets olika delar, ehuru här gränserna af naturliga skäl äro ännu mera flytande och obestämda.

I bergslagsområdets barrskogar har *älgen* sitt förnämsta tillhåll, där han stryker kring såväl i dalgångar och myrar som i mera högländt mark. Där bäddar också *gräflingen* sin lya i det gryt han själf grävt åt sig i någon backe, och i trädskronorna klättrar *mården* på jakt efter ekorrar. Från skogsbygden nedvandrar stundom i skaror den lilla *skogslammeln*, vissa äro ända ned till Mälarkratern.

I tätta fuktiga, med löfträd uppblandade barrskogar uppehåller sig *tjädern*, och, ehuru sparsammare, *järpen*, medan *orren* föredrar glesare buskmark. Från storskogens ljup låter också *bergufven* höra sitt tjut om värkvällarna, medan han om höstar och vintrar företar utflykter öfver slättbygden för att jaga råttor och sorkar. Och i trädstammarna hackar till och med en så nordlig fågel som den *trelåga hackspetten*.

I fuktiga skogstrakter och kring myr- och kärrmarker uppehåller sig ännu rätt allmänt *morkullan*, medan *dubbelbeckasinen* numera är sällsynt och tillgången på den *enkle beckasinen* angifves såsom ganska klen.

I länets slättbygd visar sig, ehuru sparsamt, sedan midten af 1890-talet *vådjuret*; *haren* är allmän i skogsbackar och på fälten, och hans värsta fiende, *våfven*, är ytterst allmän. Så skötes under 5-årsperioden 1902—1906 i medeltal icke mindre än ett tusental råfvar årligen. Och bland däggdjur, hvilkas hufvudsakliga utbredning sammanfaller med ekens, må nämnas *igelkotten*.

På slättbygden är tillgången på *rapphöns* under gynnsamma år god, och

, olvon, nypon, må-
en artrik markflora,
(*Sanicula europæa*),
esört (*Hypericum hirs-*
rs, lönnars och aplars
hotad till följd af en

idsnår, i hvilka inom
rädslaget. Vid Hed-
larens närhet gräl i

gden intagas sänkorna
ligen bildade af hvit-
e östra delarna, hvar-
starrk af växlande
f de st. a »ängarna»
översvännas, äro an-
en, medan andra äro
n äro myrarna delvis
ster, sälg, viden, pors,
t försumpade skogar,

nas. I del äro
laren stränder, t. ex.
platser *trift* (*Armeria*
maritima) och i dess vikar,
7). Som dessa arters
ta såsom s. k. relikter
i samma tids varmare
bergslagen nordväst
andra arter med nord-
nda nere i Mälartrak-
ria alpina) och *kung-*
pseudorelikter, d. v. s.
inträffat under början
rakter. Af arter, som
ommer i en liten vat-
(E. W.—n.).

aturligtvis också djur-
nuru här gränserna af

rnämsta tillhåll, där
mera högländt mark.
ft åt sig i någon backe,
r. Från skogsbygden
är är ned till Mä-

ppehåller sig *tjävern*,
esare buskmark. Från
rkvallarna, medan han
ör att jaga råttor och
ordlig fågel som den

r uppe. Der sig ännu
sällsynt och tillgången

idten af 1890-talet *rä-*
ans värsta fiende, *räf-*
—1906 i medeltal icke
hvilkas hufvudsakliga

msamma är god, och

åtminstone i Västerstrakten häckar *vakteln*. Bland fåglar, hvilkas hufvudsakliga utbredning faller inom ekregionen, kunna anföras *nötväcken*, *blåmesen*, *stenknäcken*, *gröngölingen* och *kajan*, och de ännu sydligare *råkorna* stryka om värarna kring öfver slätten.

Vid stränderna af Mälaren och inlandets vatten är *uttern* ej sällsynt, och i dess vassbänkar och säfbestånd uppehålla sig *änder* i mängd, mest *gräsänder* men äfven *krickor*, *årtor* o. a. *Svanar* visa sig stundom äfven i insjöarna, och i Mälaren fiska *doppingar*, *hafsörnar* och *fiskgjusar*.

Fiskaunan är rik på arter. I Mälaren eller länets många sjöar och vattendrag förekomma bl. a. *gädda*, *aborre*, *gös* (utom i Mälaren i Skedevisjön, Stora och Lilla Aspen, Långsvan och Lillsvan), *mal* (Mälaren), *id*, *asp*, *braxen*, *sutare*, *vimba*, *björkna*, *far*, *lavöring*, *sik* och *siklöja*, *äl*, *nejonöga*. Ursprungligen icke tillhörande länets fauna ha bl. a. *röding* odlats i Skålsjön i Skinnskatteberg och *rägnbågsforell* i sjöar vid Engelsberg. *Kräftor* förekomma allmänt, isynnerhet i Hedströmmen.

Af djurgeografiskt intresse är bl. a. förekomsten af *»skorfvæn»* (*Glyptotus entomon*) och ett par andra kräftarter (*Mysis relicta* och *Linnocalanus macrurus*) i Mälaren och den senares uppträdande i Amningingen, alldenstund dessa former utgöra relikter från ishafstiden, då hela länet låg sänkt under den breda hafsbarn, som förband Atlanten med den dåtida Ostersjön, hvilken i sin tur stod i öppen förbindelse med Ishafvet. Och om en senare tid, sannolikt den baltiska insjötiden, då länet ännu så godt som fullständigt låg sänkt under ytan af Ostersjön, som då var ett sötvatten, erinras vi af gösens förekomst i vissa af länets insjöar (för så vidt den ej där kan vara inodlad) likasom för öfrigt af denna fiskarts och malens förekomst i Mälaren.

Fyra större däggdjur ha under historisk tid försvunnit ur länets fauna. *Björn* tycks ej ha fallit inom länet under den tid, från hvilken officiell statistik i det afseendet föreligger, d. v. s. från 1827, men beryktade äro ju Karl XI:s och Karl XII:s björnjakter i skogarna kring Kungsör. *Bäfvern* har ej sedan slutet af 1700-talet (1785) förekommit. På 1870-talet synes *vargen* vara utrotad eller blott tillfälligtvis förekommande, och ännu vid midten af 1880-talet tunnös inom länet *lodjur*. (E. W.—n.).

Folkmängd och bebyggelse. Västmanlands län ägde den 31 december 1908 en befolkning af 150,476 inbyggare och är i anseende till folkmängden det adertonde i ordningen af Sveriges län. Länets landsbygd ägde nämnda år 115,984 inbyggare eller 77 pct, medan 34,492 eller 23 pct voro bosatta i stad.

Folkmängdens förändringar under 1800-talet framgå af följande siffror för länet: 1800: 86,583; 1840: 92,494; 1860: 103,300; 1880: 108,859; 1890: 137,453 och 1900: 148,271. Siffrorna visa salunda en fortgående folkökning, hvilken dock för landsbygden är ringa och med år 1900 afstannar för att därefter visa någon minskning, hvilket förorsakats isynnerhet af den under sista årtiondet till Västerås fortgående inflyttningen, framkallad af dess starkt växande industri.

Af statistiken öfver befolkningsrörelsen i länet under 1890—1900 framgå följande förhållanden. Aktenskapsfrekvensen är hög men frukt-samheten låg, så att födelsetalet är ungefär lika med riksmedeltalet. Utvandringen är mycket ringa, hvarför folkökningen i regel är ganska hög. Samtliga härad ha dock genom utvandring förlorat mera folk än de vunnit genom inflyttning. Frekvensen af oäkta födelser är mycket stor. I Tuhundra, Norrbo och Simtuna häraders födas öfver 40 barn utom äktenskapet för hvar 10,000-tal inbyggare, medan riksmedeltalet är 25. Dödligheten, som för varit hög, är numera icke större än annars inom riket. Torstuna härad når dock den ganska höga siffran af 18 pr 1,000. Födelseöfverskottet är numera ganska högt. I Gamla Norbergs bergslag hinner de föddas antal ganska nära till dub-